

KS. ADAM KALBARCZYK

TEOLOGIA DZIECIĘCA JAKO TEOLOGIA DLA DZIECI

CHILDREN'S THEOLOGY AS A THEOLOGY FOR CHILDREN

Abstract. The contemporary concept of religious education features a postulate which says that when talking with children about God, children should be treated as the subject of theological reflection. It is because children can “go on” about God, theologize, create their own theodicy and interpret the world around them in their own way. On the basis of such experiences and postulates, a new theological discipline called children’s theology – practised for many years at universities in western Europe – was created. One can distinguish its three interrelated aspects: theology of children, i.e. their own theological reflection, children’s independent theologizing; theology with children, i.e. joint theologizing involving adults and children, asking theological questions and answering them; theology for children, i.e. deduction-free introduction of children to academic theology. The third dimension is not well developed theoretically. The present article outlines a discourse on its essence, criteria for the selection of contents and the way of their conveyance, as well as its significance for such areas of practical theology as catechetics or homiletics.

Keywords: children’s theology; theology for children; learning contents.

W teologii dziecięcej¹ najtrudniejsze jest pytanie: Jakiej teologii potrzebują dzieci? Od samego początku bowiem chodziło w niej przede wszystkim

Ks. dr hab. ADAM KALBARCZYK – profesor nadzwyczajny w Zakładzie Teologii Praktycznej, Wydział Teologiczny, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, ul. Wieżowa 2/4, 61-111 Poznań; adres do korespondencji: ul. Grunwaldzka 79/2, 64-100 Leszno; e-mail: adamkal@amu.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3749-2497>.

¹ Teologia dziecięca, uprawiana i propagowana od kilku dekad na uczelniach Europy Zachodniej, rozumiana jest przede wszystkim jako coś w rodzaju „kursu podstawowego” języka wiary, „mówienia religijnego”, jak też programu wychowania religijnego, w którym dziecko nie jest traktowane jako przedmiot, lecz podmiot refleksji teologicznej i działań religijno-pedagogicznych. Friedrich Schweitzer wyróżnia jej trzy wzajemnie ze sobą powiązane aspekty: teologia dzieci, czyli ich własna refleksja teologiczna, samodzielne dziecięce teologizowanie; teologia z dziećmi, tzn. wspólne – dorosłych i dzieci – teologizowanie, stawianie teologicznych pytań i odpowiadanie na nie; teologia dla dzieci, a więc wolne od dedukcji przybliżanie dzieciom teologii akademickiej („teologii dorosłych”). Friedrich Schweitzer, „Was ist und wozu Kinder-

o zauważenie i dowartościowanie własnej refleksji teologicznej dzieci, a więc o *teologię dzieci*, a nie teologię, którą dorośli przekazują, zalecają, narzucają czy wręcz włączają dzieciom. Niemniej wśród teoretyków teologii dziecięcej panuje powszechna zgoda co do tego, że zarówno teologia dzieci (własna refleksja teologiczna dzieci), jak i teologia z dziećmi (teologizowanie z dziećmi) nie może się obejść bez impulsów ze strony dorosłych – chociażby z tego względu, że bez ich oddziaływania nie da się rozwijać i skutecznie wykorzystywać dziecięcej myśli teologicznej, jak też wspólnie z dziećmi mówić o Bogu, a więc teologizować w obrębie religijnych procesów edukacyjnych i wychowawczych. W teologii dziecięcej nie da się zatem „uniknąć” teologii *dla* dzieci – stanowi ona jej integralną część. O jaką jednak teologię tu chodzi? Co miałyby wchodzić w jej zakres? Jak miałyby wyglądać jej praktyka? Niniejszy artykuł podejmuje się odpowiedzi na te pytania poprzez: próbę określenia istoty i zadania teologii dla dzieci, prezentację kryteriów doboru jej treści i sposobu ich przekazywania, jak też sformułowanie postulatów co do jej zastosowania w obrębie katechetycznego i liturgicznego przepowiadania do dzieci.

1. ISTOTA I ZADANIA TEOLOGII DLA DZIECI

W większości dostępnych opracowań na temat teologii dla dzieci łatwiej jest znaleźć wypowiedzi na temat tego, czym ona nie jest, niż tego, czym ona jest. Friedrich Schweitzer na przykład dowodzi, że teologia dla dzieci nie jest powrotem do znanej już w XIX wieku tzw. teologii katechetycznej². Przykład takiej teologii znaleźć można w książce Johna Todda (1800–1873) pt. *Truth Made Simple. Theology for Children*, która ukazała się w Stanach

theologie?”, w «*Im Himmelreich ist keiner sauer*». *Kinder als Exegeten*. Jahrbuch für Kindertheologie 2, Hg. Anton Bucher, Gerhard Büttner, Petra Freudenberger-Lötz, Martin Schreiner (Stuttgart: Calwer Verlag, 2003), 9–18. Krytycy nazywają ją pseudoteologią albo imitacją teologii, jej protagoniści natomiast widzą w niej coś w rodzaju „nowego paradygmatu”, „zmiany perspektywy” czy „nowej supozycji” w teologii. Teologią jest ona jednak tylko analogicznie, teologią w szerokim ujęciu, rozumianą jako praktyka interpretacji życia i wiary chrześcijańskiej. Ponieważ przybiera ona zawsze określoną postać kulturową, może być też ujmowana jako kulturowa forma teologii, a jej częste odwołania do popkultury, jej ikon, kodów i wytworów oraz przekładanie prawd wiary na język tejsze kultury pozwalają nadać jej miano popteologii. Adam Kalbarczyk, „Teologia dziecięca jako kulturowa forma teologii”, *Teologia Praktyczna* 16(2015): 139.

² Friedrich Schweitzer, „Welche Theologie brauchen Kinder?”, w «*Darüber denkt man ja nicht von allein nach...*» *Kindertheologie als Theologie für Kinder*. Jahrbuch für Kindertheologie 12, Hg. Anton Bucher, Elisabeth E. Schwarz (Stuttgart: Calwer Verlag, 2013), 15–16.

Zjednoczonych w 1839 roku³. Miała być ona pierwszą z planowanej przez autora całej serii książek, zawierających kompletny „wykład” teologii – „tak jasny i prosty, żeby mogły go zrozumieć dzieci; tak piękny, że dzieci będą go czytały; i tak dobry, że będzie je czynił dobrymi”⁴. Książkę tworzyły katechezy dla dzieci podejmujące zagadnienia teologiczne, jak np. *Bóg jest wszędzie*. Zdaniem Schweitzera mamy tu ewidentnie do czynienia z teologią katechetyczną, której celem było objaśnianie dzieciom chrześcijańskiej doktryny za pomocą opowiadania, a więc w sposób narratywny.

Podobne publikacje – zawsze z tytułem lub podtytułem „Teologia dla dzieci” – pojawiały się jeszcze w XX wieku. Spośród nich warto wymienić książkę Williama L. Hendricksa pt. *Theology for Children*, wydaną w 1980 roku w Stanach Zjednoczonych⁵. W tytule jej niemieckiego przekładu dodano: *Wie man mit Kindern über Gott spricht* (Jak rozmawiać z dziećmi o Bogu)⁶. Można w niej znaleźć np. katechezę zatytułowaną *Zum Spielen muss man zu dritt sein* (Do zabawy trzeba trójga), w której autor niezwykle umiejętnie i twórczo przybliżył dzieciom tajemnicę Trójcy Przenajświętszej⁷.

Oprócz omówionych książek ukazało się jeszcze wiele publikacji z tytułem lub podtytułem „wiara dla dzieci” albo „religia dla dzieci”. Wszystkie one jednak zdradzają bardziej bliższe lub dalsze pokrewieństwo z tzw. katechizmami dla dzieci i młodzieży niż z teologią dziecięcą. Przy ich przeglądaniu ma się często wrażenie, że proponowana w nich „teologia dla dzieci” miałyby być czymś w rodzaju alternatywnego modelu w stosunku do tradycyjnej katechetyki, która nastawiona jest na przekaz określonych pojęć religijnych. Natomiast w teologii dla dzieci chodziłoby bardziej o to, by dzieci same je odkrywały, wydobywały, poznawały. Dlatego co najmniej z tego względu teologia dla dzieci nie powinna być rozumiana jako powrót do teologii katechetycznej.

Mirjam Zimmermann swoją próbę określenia istoty teologii dla dzieci rozpoczyna od zauważenia deficytów teologii dziecięcej (teologii dzieci), która – według niej – jest często „dziecinna”, niedoskonała i zdradza braki w podstawowej wiedzy teologicznej u dzieci⁸. W teologii dla dzieci nie chodzi

³ John Todd, *Truth Made Simple: Being the First Volume of a System of Theology for Children. Character of God*, reprint (Whitefish: Kessinger Publishing, 2010).

⁴ Tamże, 1.

⁵ William L. Hendricks, *A Theology for Children* (Nashville: B&H Publishing Group, 1980).

⁶ William L. Hendricks, *Theologie für Kinder. Wie man mit Kindern über Gott spricht* (Märburg: Verlag der Francke-Buchhandlung, 1985).

⁷ Tamże, 123.

⁸ Mirjam Zimmermann, „Zur Dialektik einer aufgeklärten Kindertheologie. Die Notwendigkeit einer «Theologie für Kinder» im Blick auf Zielgruppe, Basiswissen, Nachhaltigkeit und

jednak o to, by kłaść im do głowy wiedzę teologiczną, lecz o takie pokierowanie rozmową z nimi, by przekazać im podstawy tej wiedzy i jednocześnie zainicjować w nich proces twórczego myślenia teologicznego. Tylko w ten sposób dzieci mogą zdobywać, udoskonalać i ugruntowywać swoje kompetencje teologiczne. Teologia dziecięca (teologia dzieci) nie może więc obejść się bez teologii dla dzieci. Obie muszą się wzajemnie uzupełniać.

Natomiast Sabine Pemsel-Maier pyta, czym właściwie ma być przekaz treści teologicznych dzieciom w ramach teologii dla dzieci. Swego rodzaju „instrukcją”, „wiążącą ofertą” czy tylko „perturbacją”, problemem, zakłóceniem ustalonego porządku⁹? Szukając odpowiedzi na to pytanie, sięga ona do teologii systematycznej, a dokładniej do tzw. teologii Objawienia i na jej tle kreśli zadania teologii dla dzieci. Przede wszystkim zauważa ona różnorodność podejść do samego Objawienia, jak też ujęć teologii Objawienia¹⁰, którymi – według niej – można tłumaczyć też różnice w pojmowaniu teologii dla dzieci. Jedni bowiem widzą w niej normatywnie rozumiany przekaz prawd wiary dzieciom, inni zaś – procesy rozumienia, interpretowania i konstruowania też teologicznych przez dzieci; dla jednych jest to przekazywanie dzieciom zobiektywizowanych prawd wiary, dla innych natomiast ważne jest akcentowanie roli tego, kto te prawdy przyjmuje, a więc dziecka, traktowanego jako podmiot teologicznych poszukiwań; jedni chcą widzieć w teologii dla dzieci religię zinstytucjonalizowaną, inni – religijność indywidualną; jedni mówią tu o wiążącym wyznaniu wiary – inni o „twórczo-produktywnych konstrukcjach”¹¹. Nikt jednak nie opowiada się za dowolnością, lecz wszyscy zgodnie podkreślają konieczność stałego odnoszenia się w procesach stymulowania dziecięcych wypowiedzi teologicznych do tradycji chrze-

Inhalt”, w: *«Darüber denkt man ja nicht von allein nach...» Kindertheologie als Theologie für Kinder*, 43.

⁹ Sabine Pemsel-Maier, „Theologie für Kinder: Instruktion, Perturbation, verbindliches Angebot? Klärungshilfen von Seiten der Systematischen Theologie”, w: *«Darüber denkt man ja nicht von allein nach...» Kindertheologie als Theologie für Kinder*, 57–67.

¹⁰ Różnorodność sposobów objawiania się Boga, poświadczonych na karatach Pisma Świętego, znajduje swoje odbicie w aktualnych ujęciach Objawienia. Obecnie wyróżnia się trzy jego modele: epifaniczny, informacyjno-teoretyczny i Objawienie jako samoudzielanie się Boga. Z kolei wśród teologów zajmujących się problematyką Objawienia można wyróżnić następujące kategorie jego klasyfikacji: kategorię apologetyczną myślenia przyczynowego, kategorię samointerpretacji Boga (Karl Barth), kategorię doświadczenia, kategorię żywego i konkretnego samoobjawienia się Boga w Jezusie Chrystusie (Romano Guardini), kategorię znaku (Marian Rusecki), kategorię hermeneutyki, kategorię transcendentnej estetyki (Hans U. von Balthasar), kategorię dziejów uniwersalnych i kategorię samoudzielania (Hans Waldenfels).

¹¹ Pemsel-Maier, „Theologie für Kinder: Instruktion, Perturbation, verbindliches Angebot?”, 57–59.

ścijańskiej, do treści biblijnych i kościelnych – tak jak to ma też miejsce w teologii Objawienia. Teologia dla dzieci powinna być zatem zbudowana na fundamencie chrześcijańskiego wyznania wiary. To zaś zakłada eksplikację centralnych tematów chrześcijaństwa – zwłaszcza tych, których dzieci same z siebie nie podejmą, jak np. Boże synostwo Jezusa Chrystusa, trójjedyność Boga czy szczegółowe zagadnienia chrześcijańskiej doktryny zbawienia. Ale mogą być to też pytania, które dzieci same stawiają: pytanie o sens życia, cierpienia i śmierci; pytanie o Boga, który nie usuwa cierpienia, lecz w nie wchodzi jako oczekiwany Wybawiciel; który zostaje zabity na krzyżu jako przestępca; który pokonuje śmierć własną śmiercią. Tematy te – z punktu widzenia teologii Objawienia – nie powinny być rozpracowywane drogą dedukcji, lecz drogą wspólnego poszukiwania czegoś, co można nazwać chrześcijańską „wartością dodaną”. Zadaniem teologii dla dzieci jest więc ustalenie, czy dzieci widzą taką wartość w tradycji chrześcijańskiej? Dlatego rezygnuje ona z „instrukcji” (podawania zbioru zasad) na korzyść dialogicznego wyjaśniania i osobistego przyswajania. Przede wszystkim jednak musi się ona wystrzegać dwóch skrajności: wszelkich form pouczającego instruowania, dogmatyzmu czy doktrynerstwa, jak też siania zamieszania w umysłach dzieci wywoływanego nieuporządkowanym doborem tematów i dowolnością w ich rozumieniu, interpretowaniu i konstruowaniu. Znaczy to, że treści podejmowane w ramach teologii dla dzieci oraz sposób ich podejmowania nie są dowolne, ale też nie mogą być narzucone z góry. Samo poinstruowanie tu nie wystarcza; przerabiane treści wymagają wyjaśnienia i świadomego przyswojenia przez dzieci. Trzeba przy tym kierować się – tak jak Kościół i teologia – wymogiem prawdy, jednak nie z góry do wierzenia podanej, lecz przyjętej w duchu wolności. Na takiej podstawie Pemsel-Maier określa trzy główne zadania teologii dla dzieci¹².

Pierwszym z nich jest proponowanie, przedkładanie, „ukierunkowującej oferty” – o charakterze wiążącym, wiążącym jednak nie dlatego, że musi być ona przyjęta za wszelką cenę, lecz wiążąca po pierwsze poprzez świadome odniesienie jej do tradycji chrześcijańskiej („tak Kościół wierzył od początku”), a po drugie – poprzez odniesienie jej do konkretnych osób (rodziców, katechetów, nauczycieli i innych dorosłych), które za tę „ofertę” odpowiadają i przedkładają ją dzieciom. Takie jednoznaczne określenie głównego zadania teologii dla dzieci jest konieczne, zwłaszcza, że w dostępnej literaturze mamy do czynienia z wieloma różnymi terminami mającymi wyrazić to zadanie: od „zachęt do namysłu”, „tworzenia potencjału interpretacyjnego”,

¹² Tamże, 65–67.

„kształcenia ukierunkowanego”, poprzez „podawanie orientacyjnej wiedzy teologicznej”, „podnoszenie poziomu wiedzy teologicznej”, „rozszerzanie, uzupełnianie, ubogacanie wiedzy teologicznej”, aż po „oświecenie poprzez teologię”.

Drugim istotnym zadaniem teologii dla dzieci jest takie pokierowanie procesami religijnego nauczania i uczenia się, ażeby nadać im podmiotowy charakter i jednocześnie zachować wpływające z Objawienia wymogi teologiczne. Nie chodzi tu w pierwszej kolejności o dydaktykę, lecz o konieczne fundamentalnoteologiczne ustalenia, o określenie stosunku religii obiektywnej do religijności subiektywnej, tradycji do innowacji, normatywności do indywidualności, zobowiązania do wolności, wymogu prawdy do wiabilności¹³ w teologicznych wypowiedziach dzieci oraz teologicznych rozmowach z nimi.

Trzecie zadanie teologii dla dzieci to – tak samo jak w przypadku teologii systematycznej – naturalne wspieranie dzieci i młodzieży w zdobywaniu kompetencji teologicznych. Ważna jest przy tym świadomość, że poziom ich wiedzy teologicznej oraz zdolność do refleksji teologicznej mogą być w naszych czasach, w których religia co raz bardziej traci na znaczeniu, bardzo zróżnicowane – nawet w obrębie jednej i tej samej grupy wiekowej.

2. PROPOZYCJE KRYTERIÓW DOBORU TREŚCI TEOLOGII DLA DZIECI

Ażeby dzieci nauczyły się myśleć teologicznie, potrzebują konkretnych bodźców, przedmiotów i tematów ze strony dorosłych. Większość udokumentowanych dotychczas teologicznych wypowiedzi dzieci pochodzi ze spotkań dzieci z dorosłymi, a to oznacza, że w teologii dla dzieci zawsze istotną rolę odgrywa „teologia dorosłych”. Teologia dla dzieci nie jest zatem nigdy obszarem „wolnym od dorosłych”. Dzieci nie będą odkrywały, poznawały i uczyły się teologii, jeśli nie otrzymają od nich konkretnych treści.

Jakie jednak miałyby być to treści i w jaki sposób należało by je dobrać? Niestety nie ma jeszcze jasno sprecyzowanych kryteriów typowania czy wyróżniania materiału, który dorośli mieliby podejmować z dziećmi w obrębie procesów edukacyjnych i wychowawczych. Nie dysponujemy jeszcze

¹³ Wiabilność to główny motyw uczenia się. Gdy wiedza i umiejętności człowieka są wiabilne, tzn. gdy umożliwiają jednostce orientację, działanie i osiągnięcie celów, to znajduje się ona w stanie równowagi wewnętrznej i równowagi z otoczeniem.

czymś w rodzaju dyrektorium czy ustalonym programem kształcenia w zakresie teologii dla dzieci. Niekiedy ma się wrażenie, że próbuje się w niej pomieścić wszystko, co się wiąże z religią i teologią. Dlatego warto przyjąć się interesującej propozycji pięciu kryteriów doboru treści teologii dla dzieci, jakie formułuje Friedrich Schweitzer¹⁴.

Pierwsze z nich to konieczność rozróżnienia pomiędzy teologią dla dzieci a „religią dla dzieci”, którą – według Schweitzera – można sprowadzić do wspomnianych wcześniej tradycyjnych form teologii katechetycznej, mającej na celu przybliżenie i przekazanie dzieciom oraz młodzieży depozytu wiary. „Religia dla dzieci” obecna jest – jego zdaniem – również w wielu współczesnych programach nauczania religii, które zakładają „pokazanie” dzieciom religii oraz związanych z nią przeżyć, doświadczeń, wyobrażeń, form wyrazu czy praktyk. Tymczasem w teologii dla dzieci nie chodzi o ich „pokazanie”, lecz o refleksję nad nimi, o umożliwienie dzieciom poprzez konkretne impulsy i treści rozważenie i zajęcie stanowiska wobec tego, co jest owocem refleksji dokonanej już przez innych. Kryterium to ma sens tylko w powiązaniu z następnym. Inaczej teologia dla dzieci będzie tylko czymś w rodzaju „mini teologii”.

Drugie kryterium doboru treści teologii dla dzieci to ocena ich przydatności do wspierania i rozwijania własnej refleksji teologicznej dzieci. Pobudzanie dzieci do samodzielnego myślenia teologicznego i mówienia o Bogu nie wyklucza jednak świadomego kierowania tym procesem. Trudno bowiem wyobrazić sobie teologię dla dzieci bez dążenia do tego, by dzieci poprzez refleksję teologiczną czegoś się nauczyły czy poczyniły jakieś konkretne postępy w nauce o Bogu. Nie będzie to możliwe bez pokierowania tymi procesami przez osoby dorosłe. Ostatecznie miarą teologii dla dzieci jest – jak mówi Schweitzer – jej zdolność do łączenia się z teologią dzieci i teologią z dziećmi. Jej potencjał zawiera się we wspieraniu tych dwóch pozostałych aspektów teologii dziecięcej.

Trzecie kryterium mówi o tym, że treści teologii dla dzieci muszą być tak dobierane, by służyły zdobywaniu kompetencji w zakresie samodzielnego teologicznego myślenia i komunikowania się. Do tego potrzebne są konkretne pomoce, choć niekoniecznie w postaci „gotowych produktów”; bardziej chodzi tu o to, żeby pomóc dzieciom w samodzielnym znalezieniu odpowiednich treści, które będą rozważały.

Wszystkie wymienione dotychczas kryteria nie dają jednak jeszcze wyczerpującej odpowiedzi na pytanie o właściwy dobór treści teologii dla dzieci.

¹⁴ Schweitzer, „Welche Theologie brauchen Kinder?”, 19–26.

Potrzebne jest czwarte kryterium, w myśl którego o doborze treści w ramach teologii dla dzieci powinno decydować ich znaczenie dla życia i wiary dzieci. Kryterium tym nie może być sama otwartość dzieci na określone tematy teologiczne i ich gotowość do podejmowania refleksji nad nimi. Dobór treści byłby wówczas prawdziwie dowolny i raczej przypadkowy, a refleksja nad nimi jedynie zabawą, mającą sprawić dzieciom przyjemność. Dlatego chodzi tu o świadome podejmowanie takich treści teologicznych, które umożliwią dzieciom dostrzeżenie ich znaczenia dla ich własnego życia i wiary, jak też pytań, które sobie stawiają.

Jeżeli rozumiemy teologię dla dzieci jako proces edukacyjny i wychowawczy – a mamy do tego pełne prawo – to wszystkie treści podejmowane w jego ramach powinny – zgodnie z teorią kształcenia – przyczyniać się do rozwoju dziecka jako podmiotu. Z tego stwierdzenia można wyprowadzić jeszcze jedno, piąte, kryterium: Dobór treści teologii dla dzieci powinien dokonywać się według spodziewanych efektów uczenia się. Dla zobrazowania tego kryterium Schweitzer posłużył się trzema kategoriami kształcenia, sformułowanymi przez znanego niemieckiego pedagoga, Wolfganga Klafki’ego (1927–2016): tego, co fundamentalne; tego, co przykładowe i tego, co elementarne. Kategoria tego, co fundamentalne, podpowiada nam, że przy doborze treści należy kierować się pytaniem: w jakim stopniu wspomogą one dziecko w rozumieniu Boga i człowieka (pytanie to stanowi punkt wyjścia w chrześcijańskiej teorii kształcenia i jest w ogóle fundamentem chrześcijańskiej edukacji i wychowania). Kategoria tego, co przykładowe (egzemplaryczne) sugeruje, że przy wyborze treści w ramach teologii dla dzieci powinniśmy kierować się pytaniem: Jaki większy czy ogólny kontekst znaczeniowy lub merytoryczny reprezentują albo ukazują te treści? Natomiast trzecia kategoria Klafki’ego, czyli tego, co elementarne, stanowi o tym, że treści należy dobierać pod kątem dostępności, zadając sobie pytanie: Jakie są szczególne wydarzenia, sytuacje, doświadczenia, w których lub dzięki którym struktura danej treści może być dla dzieci na danym etapie edukacji, w danej klasie ciekawa, zrozumiała lub niezrozumiała, ilustrująca czy aktualnie dostępna? Schweitzer uważa, że trzeba przy tym stawiać klasyczne pytanie Klafki’ego związane z jego teorią elementaryzacji w dydaktyce: Czy wybrane treści umożliwiają dzieciom życie prawdziwie ludzkie, we wzajemnym poszanowaniu, w wolności i sprawiedliwości, w szczęściu i samospelnieniu, oraz czy pokazują, jak to czynić w sposób rozumny i autonomiczny?¹⁵ Pytanie

¹⁵ Wolfgang Klafki, „Die Bedeutung der klassischen Bildungstheorien für ein zeitgemäßes Konzept allgemeiner Bildung“, *Zeitschrift für Pädagogik* 32(1986), 4: 468.

to ma znaczenie fundamentalne w dydaktyce religii i dlatego warto – zdaniem Schweitzera – spojrzeć na teologię dla dzieci przez pryzmat elementaryzacji w rozumieniu Klafki’ego. Teologia dla dzieci powinna mieć zatem charakter elementarny (propedeutyczny, bazowy). Dlatego też konieczne jest umieszczenie jej w szerokim horyzoncie teorii kształcenia i oparcie jej właśnie na wymienionych wyżej trzech kategoriach: tego, co fundamentalne; tego, co egzemplaryczne; i tego, co elementarne. W ramach tych formalnych ustaleń należy określić treści, jakimi teologia dla dzieci powinna się zajmować.

Niejako w odniesieniu do postulatu Schweitzera Anton A. Bucher proponuje krótki katalog możliwych, ale także niezbędnych, treści elementarnych teologii dla dzieci: Bóg (np. obrazy Boga) i Jego dzieło stwórcze; Jezus Chrystus; święta w ciągu roku; postawy religijne i duchowość; śmierć i nadzieja życia wiecznego¹⁶.

3. TEOLOGIA DLA DZIECI W KATECHEZIE I W KAZNODZIEJSTWIE

Naturalną przestrzenią dla teologii dla dzieci jest katecheza szkolna i parafialna. Pod pewnymi względami może nią być także przepowiadanie liturgiczne, a więc homilia na Mszy świętej z udziałem dzieci.

W obrębie katechizacji treści teologii dla dzieci określone są przez Urząd Nauczycielski Kościoła, podstawy programowe katechezy Kościoła i zgodnie z nimi programy nauczania religii, jak też – choć w mniejszym stopniu – programy duszpasterskie. Według adhortacji apostolskiej *Catechesi tradendae* Jana Pawła II z 1979 roku są to: nauka żywego i pełnego miłości kontaktu z Bogiem ukrytym, dobrym i troskliwym Ojcem (dzieci najmłodsze), wszystkie zasadnicze tajemnice wiary i ich wpływ na życie moralne i religijne, rozumienie sakramentów i wprowadzenie w życie Kościoła (dzieci starsze)¹⁷. Natomiast w *Dyrektorium ogólnym o katechizacji* z 1997 roku czytamy, że treści te zawarte są w Piśmie Świętym i Katechizmie Kościoła Katolickiego, będących dwoma podstawowymi „punktami odniesienia inspirującymi całą działalność katechetyczną Kościoła w naszych czasach”¹⁸. Treścią katechezy

¹⁶ Anton A. Bucher, „Wie viel und was für Theologie braucht das Kind?“, w *«Darüber denkt man ja nicht von allein nach...» Kindertheologie als Theologie für Kinder*, 37–39.

¹⁷ Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska o katechizacji w naszych czasach „Catechesi tradendae”* (Poznań: Pallottinum, 1995), 36–37.

¹⁸ Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji* (Poznań: Pallottinum, 1998), 128.

jest zawsze całość chrześcijańskiego orędzia¹⁹. Jednakże w obrębie badań nad teologią dziecięcą stawia się pytanie, czy w odniesieniu do dzieci powinna być to rzeczywiście *cała* nauka chrześcijańska, *cała* teologia? Przywołuje się przy tym na pamięć wypowiedź wielkiego teologa Karla Rahnera (1904–1984), w której pytał, czy katechizm, który – jego zdaniem – nie jest niczym innym jak streszczeniem dogmatyki dla dorosłych, a nie dla dzieci, w ogóle może być podstawą chrześcijańskiej inicjacji dziecka? Czy konfrontacja z całym depozytem wiary już od najwcześniejszych lat jest istotnie konieczna?²⁰ Czyż nie jest tak, jak pisał zasłużony szwajcarski pedagog Fritz Oser (1937–2020), że w edukacji i wychowaniu religijnym zawsze zakładano za dużo, zwłaszcza za dużo treści kognitywnych? Czyż nie powinno być w tym – jak mówił – „mniej religii całej, a więcej głębszej”?²¹

Jeśli chodzi o przepowiadanie liturgiczne, to treści teologii dla dzieci w jego ramach określa sama liturgia, szczególnie liturgia słowa, jak również kościelne nauczanie wyrażone głównie w *Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci* z 1973 roku²² i *Dyrektorium homiletycznym* z 2014 roku²³. Homilia adresowana do dzieci, zwłaszcza w formie dialogowanej, jest dobrą okazją do teologizowania z dziećmi, jak też przekazu treści teologicznych wynikających z czytań mszalnych czy tekstów liturgicznych. Należy przy tym pamiętać, że homilia jako akt liturgiczny nie jest katechezą. Najważniejszy jest ewangelijny przekaz i na nim powinniśmy się koncentrować. Chodzi przede wszystkim o to, ażeby dziecko usłyszało i zobaczyło, co Bóg mówi dziś do niego, co mówi mu o sobie i co mówi mu o nim, o jego życiu, powołaniu i zadaniu, jakie przed nim tu i teraz stawia, i jak ono ma to zadanie wypełnić. Homilia do dzieci może mieć jednak wymiar katechetyczny. Mamy z nim do czynienia wtedy, gdy homilista posługuje się metodą katechetyczną w celu ukazania dzieciom Bożego pouczenia (prawdy wiary) zawartego w czytanych podczas Eucharystii tekstach świętych i rozpatruje je zawsze w kontekście sprawowanego misterium²⁴.

¹⁹ Tamże, 112.

²⁰ Karl Rahner, *Praxis des Glaubens. Ein geistliches Lesebuch* (Freiburg i.Br.: Herder, 1982), 192.

²¹ Fritz Oser, *Wie viel Religion braucht der Mensch? Erziehung und Entwicklung zur religiösen Autonomie* (Gütersloh: Gerd Mohn, 1988), 7.

²² Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, „Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci”, w *To czyńcie na Moją Pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*, opr. Jan Miazek, 219–235 (Warszawa: Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, 1987), 41–49.

²³ Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium homiletyczne* (Poznań: Pallottinum, 2015), 10.

²⁴ Adam Kalbarczyk, „Katechetyczny aspekt homilii do dzieci. Homilia czy katecheza dla dzieci?”, *Katecheta* 2(2013): 67–68.

*

Przy wszystkich próbach określenia istoty, treści i miejsc uprawiania teologii dla dzieci trzeba mieć przede wszystkim świadomość, że zanim przedłożymy dzieciom konkretne treści teologiczne w formie obrazów, opowiadań czy modlitw, to najpierw powinniśmy obdarować je głębokim poczuciem bezpieczeństwa i podstawowym zaufaniem oraz pomóc im zbudować z nami trwałe więzi, jak też odnaleźć swoje miejsce w świecie. Jeśli brakuje takich doświadczeń, to podane pojęcia teologiczne mogą być odbierane przez nie jedynie jako puste frazesy, całkowicie nieistotne dla ich egzystencji, a nie jako słowa, na których można oprzeć całe swoje życie.

Ostatecznie teologia dla dzieci jest zawsze dla nas, dorosłych, pytaniem o *naszą* teologię, o „teologię dorosłych”, o naszą znajomość nauki chrześcijańskiej, o naszą wiarę, jej siłę i wyrazistość²⁵. „Jeżeli teologia dla dzieci – pisze Anton A. Bucher – to powinny one czuć, że przekazujący im ją dorośli sami za nią stoją. [...] Krótko mówiąc: Jeżeli dzieci spotkają się z ludźmi zafascynowanymi teologią, to ich uszy będą się otwierać, ich synapsy płonąć, a serca rozszerzać”²⁶.

BIBLIOGRAFIA

- Bucher, Anton A. „Wie viel und was für Theologie braucht das Kind?”. W: *«Darüber denkt man ja nicht von allein nach...» Kindertheologie als Theologie für Kinder*. Jahrbuch für Kindertheologie 12. Hg. Anton A. Bucher, Elisabeth E. Schwarz, 27–39. Stuttgart: Calwer Verlag, 2013.
- Hendricks, William L. *A Theology for Children*. Nashville: B&H Publishing Group, 1980.
- Hendricks, William, L. *Theologie für Kinder. Wie man mit Kindern über Gott spricht*. Marburg: Verlag der Francke-Buchhandlung, 1985.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska o katechizacji w naszych czasach „Catechesi tradendae”*. Poznań: Pallottinum, 1995.
- Kalbarczyk, Adam. „Przepowiadanie a koncepcja rozwoju jako «współkonstruowania rzeczywistości» i «teologia dziecięca»”. W *Media na przełomie. Dziennikarstwo, kaznodziejstwo, edukacja medialna. Śp. Ksiądz Profesor Antoni Lewek (1940–2010) – Księga Pamiątkowa*, red. Krzysztof Marcyński, Józef Szaniawski, Jan Twardy, 378–388. Warszawa: Wydawnictwo UKSW, 2011.

²⁵ Adam Kalbarczyk, „Przepowiadanie a koncepcja rozwoju jako «współkonstruowania rzeczywistości» i «teologia dziecięca»”, w: *Media na przełomie. Dziennikarstwo, kaznodziejstwo, edukacja medialna. Śp. Ksiądz Profesor Antoni Lewek (1940–2010) – Księga Pamiątkowa*, red. Krzysztof Marcyński, Józef Szaniawski, Jan Twardy (Warszawa: Wydawnictwo UKSW, 2011), 388.

²⁶ Bucher, „Wie viel und was für Theologie braucht das Kind?”, 39.

- Kalbarczyk, Adam. „Katechetyczny aspekt homilii do dzieci. Homilia czy katecheza dla dzieci?”. *Katecheta* 2(2013): 65–68.
- Kalbarczyk, Adam. „Teologia dziecięca jako kulturowa forma teologii”. *Teologia Praktyczna* 16(2015): 131–140.
- Klafki, Wolfgang. „Die Bedeutung der klassischen Bildungstheorien für ein zeitgemäßes Konzept allgemeiner Bildung“. *Zeitschrift für Pädagogik* 32(1986), 4: 455–476.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, „Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci”. W: *To czyńcie na Moją Pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*. Opr. Jan Miazek, 219–235. Warszawa: Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, 1987.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. *Dyrektorium homiletyczne*. Poznań: Pallottinum, 2015.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa. *Dyrektorium ogólne o katechizacji*. Poznań: Pallottinum, 1998.
- Pemsel–Maier, Sabine. „Theologie für Kinder: Instruktion, Perturbation, verbindliches Angebot? Klärungshilfen von Seiten der Systematischen Theologie”. W: *«Darüber denkt man ja nicht von allein nach...» Kindertheologie als Theologie für Kinder*. Jahrbuch für Kindertheologie 12. Hg. Anton A. Bucher, Elisabeth E. Schwarz, 57–67. Stuttgart: Calwer Verlag, 2013.
- Rahner, Karl. *Praxis des Glaubens. Ein geistliches Lesebuch*. Freiburg i.Br.: Herder, 1982.
- Oser, Fritz. *Wie viel Religion braucht der Mensch? Erziehung und Entwicklung zur religiösen Autonomie*. Gütersloh: Gerd Mohn, 1988.
- Schweitzer, Friedrich. „Was ist und wozu Kindertheologie?”. W: *«Im Himmelreich ist keiner sauer» Kinder als Exegeten*. Jahrbuch für Kindertheologie 2. Hg. Anton A. Bucher, Gerhard Büttner, Petra Freudenberger-Lötz, Martin Schreiner, 9–18. Stuttgart: Calwer Verlag, 2003.
- Schweitzer, Friedrich. „Welche Theologie brauchen Kinder?”. W: *«Darüber denkt man ja nicht von allein nach...» Kindertheologie als Theologie für Kinder*. Jahrbuch für Kindertheologie 12. Hg. Anton A. Bucher, Elisabeth E. Schwarz, 12–26. Stuttgart: Calwer Verlag, 2013.
- Todd, John. *Truth Made Simple: Being the First Volume of a System of Theology for Children. Character of God*. Reprint. Whitefish: Kessinger Publishing, 2010.
- Zimmermann, Mirjam. „Zur Dialektik einer aufgeklärten Kindertheologie. Die Notwendigkeit einer «Theologie für Kinder» im Blick auf Zielgruppe, Basiswissen, Nachhaltigkeit und Inhalt”. W: *«Darüber denkt man ja nicht von allein nach...» Kindertheologie als Theologie für Kinder*. Jahrbuch für Kindertheologie 12. Hg. Anton A. Bucher, Elisabeth E. Schwarz, 40–56. Stuttgart: Calwer Verlag, 2013.

TEOLOGIA DZIECIĘCA JAKO TEOLOGIA DLA DZIECI

Streszczenie

Teologia dla dzieci jest jednym z trzech wzajemnie uzupełniających się aspektów teologii dziecięcej. Jest ona zbudowana na fundamencie chrześcijańskiego *credo*, a jej zadaniem jest – przy zachowaniu wymogów teologicznych wypływających z Objawienia – eksplikacja, przybliżanie i przekaz dzieciom centralnych tematów chrześcijaństwa. Dokonuje się to nie drogą dedukcji czy instruowania, lecz na drodze wspólnego poszukiwania „wartości dodanej” w tradycji chrześcijańskiej. Poszukiwanie to – kierowane przez osoby dorosłe z ugruntowaną wiarą, zafascynowane teologią i teologicznie kompetentne – ma charakter dialogiczny, a jego celem jest przyswojenie

sobie doktryny chrześcijańskiej w duchu wolności. Dzieci jednak nie będą odkrywały, poznawały, uczyły się teologii czy zdobywały kompetencji teologicznych, jeśli nie otrzymają od dorosłych konkretnych treści. Podstawowym kryterium doboru tych treści powinno być ich znaczenie dla życia i wiary dzieci. Naturalną przestrzenią uprawiania teologii dla dzieci jest katecheza i kaznodziejstwo. Jej treści i sposób ich przekazu wyznacza wówczas *Magisterium Ecclesiae* i liturgia.

Słowa kluczowe: teologia dziecięca; teologia dla dzieci; treści kształcenia.